

مطالعه‌ی رویه‌های اجتماعی در گوسفند

پوهنمل ایمیل حبیبی

دیپارتمنت پرورش حیوانات، پوهنځی علوم و تفریح، پوهنتون کابل، کابل، افغانستان
ایمیل: emalhabibi68@gmail.com

چکیده

در مقاله حاضر انواع رویه‌های مختلف گوسفند مورد مطالعه قرار گرفته است که عبارت اند از رویه‌ی نسل‌گیری فصلی، شهوت، رویه‌ی معاشقه و آمیزش، رویه‌ی میش پیش از زایمان، رویه‌ی میش در وقت زایمان، رویه‌ی میش بعد از زایمان، رویه‌ی بره‌ی نوزاد بعد از تولد، رویه‌ی خوراکی و رویه‌ی گوسفند در حالت بیماری و صحت می‌باشد. گوسفند یک حیوان بی‌دفاع بوده و یگانه راه دفاع آن‌ها از شکارچی‌ها فرار می‌باشد. گوسفندان علاقه‌مند به زندگی گله‌یی بوده و روابط بین یک‌دیگر را به خوبی حفظ می‌نمایند. تمایل گوسفندان به پیروی از یک رهبر به خوبی دیده شده است؛ طوری که در جریان حرکت و چرخش، گوسفندان از گوسفندی که در جلوی گله قرار دارد، به خوبی پیروی می‌نمایند. دانستن رویه‌های مختلف گوسفند برای یک گوسفنددار بسیار مهم می‌باشد؛ زیرا در صورت دانستن رویه‌های گوسفند، نه به گوسفند و نه به گوسفنددار صدمه می‌رسد. در این مقاله‌ی مروری کوشش گردیده است تا رویه‌های اجتماعی در گوسفند به شکل همه‌جانبه مورد بحث قرار گیرد.

اصطلاحات کلیدی: رویه؛ اجتماعی؛ گوسفند؛ نشخوارکننده‌گان کوچک؛ حیوانات

Study of Social Behavior in Sheep

Sr. Teaching Asstt. Emal Habibi

Department of Animal Protection, Faculty of Veterinary Sciences, Kabul University,
Kabul, Afghanistan
Email: emalhabibi68@gmail.com

Abstract

In this article, different Social behavior of sheep are studied, which are Seasonal breeding behavior, Libido behavior, Courtship and mating behavior, The behavior of the pre-parturient ewe, Ewe behavior at lambing time, Ewe behavior after lambing, Post-parturient lamb behavior, feeding behavior, Sheep Behavior in the sickness and health. Sheep is a defenseless animal and the only way to protect them from predators is to run away. Sheep are interested in her life and maintain good relationships with each other. The tendency of sheep to follow a leader has been well seen, So that during movement and grazing, sheep follow the sheep that is in front of the herd well. Understanding the different behaviors of sheep is very important for a sheep farmer. Because if you know the behaviors of the sheep, neither the sheep nor the sheep owner will be harmed. In this article, the social behavior in sheep has been reviewed.

Keywords: Behavior; Social; Sheep; Small Ruminants; Animals

مقدمه

گوسفند یک حیوان بی دفاع بوده و یگانه راه دفاع آن‌ها از شکارچی‌ها فرار می‌باشد. گوسفندان علاقمند به زندگی گله‌ای بوده و روابط بین یگدیگر را به خوبی حفظ می‌نمایند. میش روابط داخل گله را بخوبی در طول عمر حفظ نموده ولی در قوچ‌ها حفظ این روابط گذرا بوده و به مرور زمان از بین می‌رود. در زمانی که تعداد قوچ‌ها در گله زیاد است، در این صورت هرج و مرج (هیرارشی) اجتماعی در بین آن‌ها زیاد بوده و سبب بروز جنگ بین آن‌ها می‌شود. تمایل گوسفندان به پیروی از یک رهبر به خوبی دیده شده طوری که در جریان حرکت و چرخش گوسفندان از گوسفندی که در جلوی گله قرار دارد به خوبی پیروی می‌نماید. جدا نمودن و دور ساختن گوسفند از گله‌های مادری باعث ناراحتی و فشار بیش از حد نزد آن‌ها می‌گردد. در بسیاری از موارد به خاطر کاهش فشار نزد حیوان جدا شده از آینه‌ها استفاده می‌شود (۱).

رویه‌ی نسل‌گیری فصلی

گوسفند نسل‌گیری فصلی داشته و به صورت عموم در فصل خزان، موقعی که طول روز کوتاه و هوا سردتر است، نسل‌گیری می‌نماید. آغاز نسل‌گیری در گوسفند به وسیله‌ی غده‌ی پینیال که در مغز قرار دارد، کنترل می‌گردد. این غده هورمون میلانین را افزای و بالای هایپوتالاموس تأثیر نموده و سبب آغاز دوره‌ی نسل‌گیری می‌شود. نسل‌های گوسفند که در مناطق دورتر از خط استوا پرورش یافته‌اند، نسل‌گیری فصلی داشته، اما نسل‌های که در مناطق استوایی و تحت استوایی پرورش یافته‌اند، در طول سال دوره‌ی قوچ‌طلبی را نشان می‌دهند (۲). در حال حاضر برای تغییر در سایکل نسل‌گیری با استفاده از روش‌های مصنوعی (تغییر در ساعات تاریک/روشنی و تطبیق هورمون مصنوعی میلانین) استفاده می‌گردد. روش دیگر برای تحریک رویه‌ی نسل‌گیری در گوسفند، معرفی قوچ در گله می‌باشد، تحقیقات نشان داده است که اکثریت میش‌ها چند روز بعد از معرفی قوچ در گله سایکل قوچ‌طلبی را نشان داده‌اند. از این روش برای همزمان‌سازی دوره‌ی نسل‌گیری نیز استفاده می‌گردد (۲، ۳).

شهوت

شهوت اصطلاحی است که برای نشان دادن تحرک جنسی و یا درجه‌ی علاقمندی و اسرار حیوان به آمیزش استفاده می‌شود. شهوت بالا در قوچ، نشانه‌ی از علاقمندی به سواری و تلاش برای بارور ساختن میش است (۴). غریزه‌ی شهوت در قوچ‌ها متفاوت بوده و از فعالیت صفری تا به شدت خشونت و تلاش برای یافتن میش قوچ‌طلب و بارور ساختن آن تفاوت دارد (۵).

رویه‌ی معاشقه و آمیزش

بلوغیت در گوسفند بعد از سن شش‌ماهگی عمدتاً بین ۷-۱۲ ماهگی صورت می‌گیرد. رویه‌شناسان متوجه شده‌اند که بره‌های ماده و نر قبل از این که سیستم تناسلی آن‌ها به شکل فیزیولوژیکی فعال گردد، رویه‌ی جفت‌گیری را نشان داده، ولی حیوانات ماده بارور نمی‌شوند. برخلاف، ممکن بعضی از بره‌های ماده در سایکل قوچ طلبی باشند، ولی قوچ طلبی را نشان نمی‌دهند. یکی از اهداف اساسی گوسفنددار این است که از بره‌های گله در یک سالگی بره بگیرد و برای این هدف ضرور است تا بره‌های مادر در سن ۷ تا ۹ ماهگی به نسل‌گیری سوق گردند (۶). می‌شود که در طول فصل نسل‌گیری در صورتی که به قوچ معرفی نگردند و یا بنا بر دلایلی باردار نشوند، چندین بار سایکل قوچ طلبی را نشان می‌دهند. دوره‌ی نسل‌گیری در می‌شود که به‌طور اوسط ۱۶ روز (۱۴-۲۰ روز) بوده و مدت زمان قوچ طلبی (زمانی که می‌شود که آماده پذیرش قوچ می‌باشند) در می‌شود که ۳۰-۳۶ ساعت است (۷). می‌شود که قوچ طلبی قوچ‌ها را دنبال نموده و کوشش می‌کنند که در مجاورت قوچ‌ها قرار گیرند. در آغاز دوره‌ی قوچ طلبی می‌شود که ممکن کمتر علائم و رویه‌ی قوچ طلبی را نشان دهند، ولی با سپری شدن هر ساعت، بیشتر رویه‌ی معاشقه را نشان می‌دهند. در زمان اوج دوره‌ی قوچ‌پذیری (Heat) می‌شود که ممکن قوچ را بو نمایند و یا بلیسند (۶). می‌شود که توسط قوچ‌ها دنبال می‌شوند، ادرار نموده و قوچ‌ها از طریق بویدن ادرار می‌شود که متوجه قوچ طلبی می‌شود. می‌شود که قوچ‌ها که قوچ طلب هستند به‌صورت مکرر ادرار نموده و در صورت مزاحمت قوچ فرار نکرده و در بسیاری موارد با شوردادن دم یا دمبه علاقه‌ی خویش را به آمیزش نشان می‌دهند (۲). ابتدایی‌ترین نشانه‌ی یافتن می‌شود که قوچ طلب در قوچ‌ها بویدن ادرار تازه می‌شود و بالاگرفتن سر و لب بالایی شان می‌باشد. این عملیه در قوچ‌ها واکنش فلامین (Flehmen response) نامیده می‌شود. علاوه بر آن قوچ بعد از یافتن می‌شود که قوچ طلب رویه‌های دیگری چون زدن می‌شود با پای پیشرو و تماس مکرر با آله‌ی تناسلی می‌شود که نشان می‌دهد. هم‌چنان قوچ در این زمان صدای ویژه‌ی را از خود نشان می‌دهد (۳). در هنگام آمیزش، قوچ‌ها ممکن چندین بار آمیزش موفق نداشته باشند، ولی در صورت تماس آله تناسلی عمل موفق اجرا می‌گردد. که در هر انزال طور اوسط یک میلی‌لیتر منی به داخل آله‌ی تناسلی می‌شود پرتاب می‌شود. در صورتی که چندین می‌شود که در عین زمان قوچ طلب گردند، در این صورت می‌شود که قوچ طلب به دور قوچ جمع می‌گردند. در هم‌چو حالات دیده شده که قوچ به‌طور مکرر بالای یک می‌شود سوار شده، ولی بعد از ۳-۶ بار سواری، خستگی در قوچ نمایان می‌گردد. در صورتی که می‌شود جدید برای آمیزش معرفی گردد، قوچ‌ها در وقت کم‌تر آماده‌ی آمیزش می‌گردند. تحقیقات نشان داده قوچ‌های که در طول روز به چهار می‌شود قوچ طلب معرفی گردیده نسبت

به قوچ که به یک میش معرفی شده اند، سه بار بیشتر آمیزش نموده است. در هنگام آمیزش قوچ‌ها علاقه دارند تا با میش که سن بالاتر دارند نسبت به بره میش‌های جوان آمیزش نمایند. علاوه بر آن قوچ‌ها میش‌های نسل خود را نسبت به نسل دیگر می‌پسندند (۵).

رویه‌ی میش پیش از زایمان

هر گوسفندداری که تقاضای موفقیت در تولید مثل گله‌ی نسل‌ی خویش را آرزو دارد باید الگوهای رفتاری میش را در رابطه‌ی زایمان بداند. اولین رویه‌ی میش قبل از زایمان گوشه‌گیری و کناره‌گیری از سایر میش‌ها در گله می‌باشد که در بعضی موارد کمتر دیده می‌شود. تحقیقات که در رابطه با جدایی میش‌ها از گله پیش از تولد صورت گرفته نشان می‌دهد که این رویه نظریه نسل حیوان تفاوت نشان می‌دهد (۱۸). پالیدن و یافتن پناه‌گاه در میش‌ها یکی دیگر از رویه‌های حیوان قبل از زایمان بوده که نظریه نسل، حالت ظاهری و شرایط آب و هوا تفاوت نشان می‌دهد. سردی هوا و وزش باد تلاش حیوان را برای یافتن پناه‌گاه پیش از زایمان بیشتر می‌سازد. میش‌های که پشم کلی گردیده نسبت به میش‌های که پشم انبوه دارند بیشتر برای یافتن پناه‌گاه قبل از زایمان تلاش می‌نمایند (۸).

رویه‌ی میش در وقت زایمان

میش‌ها در هر موقع روز و شب زایمان می‌نمایند. تحقیقات که در این مورد صورت گرفته است، نشان داده که اوج زایمان در میش‌ها از ساعت ۹ تا ۱۲ ظهر و از ساعت ۳ تا ۶ شام می‌باشد. تحقیق دیگری که ارتباط میان وقت زایمان و تغذیه را مورد ارزیابی قرار داده، نشان می‌دهد که تغذیه میش‌ها در آغازین ساعات شب تولد بره‌ها در طول شب را افزایش می‌دهد. این مورد بیشتر در گاوها صدق می‌کند. هر قدری که میش‌ها به زمان زایمان نزدیک گردد، میش‌ها مضطرب و بی‌قرار گردیده و حالت‌های چون کوبیدن پاها به زمین، صدا کشیدن یا نالش کردن و چرخش حیوان برای مدت طولانی را از خود نشان می‌دهد، مصرف خوراکی و نشخوارکردن حیوان توقف می‌کند (۶). مدت زمان بی‌قراری در میش‌های که سن بیشتر دارند، نسبت به بره‌میش‌ها کم‌تر می‌باشد. درد زایمان در میش‌ها کم‌تر بوده، درد زایمان نظریه سن میش‌ها از نیم ساعت تا ۲ ساعت تفاوت می‌کند که این مدت زمان در میش‌های چند زایشه نسبت به زایمان اول کوتاه است. خروج مایعات امینوتیک، بویدن و لیسیدن آن توسط میش در پذیرش بره‌ی نوزاد به مادر کمک می‌کند. به‌طور تجربی بره‌ی نوزادی که بنا بر دلایلی از مادر بعد از زایمان دور و خشک گردد، مادر آن‌را به‌بسیار مشکل پذیرفته و از آن پرستاری می‌نماید (۲۱).

رویه‌ی میش بعد از زایمان

اگر تولد بره به شکل طبیعی و نورمال صورت گیرد میش بعد از مدت کوتاهی بعد از زایمان ایستاد شده و از طریق بوییدن و لیسیدن بره‌اش را مواظبت می‌کند. از نظر رویه‌شناسان مهم‌ترین مرحله در برقراری ارتباط میان مادر و بره این دوره می‌باشد. میش‌ها بوییدن و لیسیدن بره را از قسمت سر بره شروع نموده که این کار از یک طرف سبب خشک شدن بره گردیده و از سوی دیگر سبب تحریک بره می‌گردد (۲۵). لیسیدن هم‌زمان با صداکشیدن میش دنبال می‌گردد که بنابر تحقیقات این کار به بره کمک می‌کند تا صدای مادر را بشناسد. علاقمندی مادر به لیسیدن و بوی مایعات امینوتیک در معرفی بره‌های یتیم به میش دیگر نیز کمک می‌کند. میش‌ها می‌توانند یک ساعت بعد از زایمان بره‌ی نوزادش را بشناسد و بوی مایع امینوتیک در ارتباط بره به مادر کمک زیادی می‌نماید، به‌خصوص زمانی که میش قسمت‌های نزدیک آله‌ی تناسلی نوزادش را بوی نموده و یا می‌لیسد (۶). بوییدن و لیسیدن میش آغازین فعالیت مادر برای آماده‌گی و معرفی محیط جدید به بره‌ی نوزادش است. خشکاندن بره به زودترین فرصت به‌خصوص در هوای سرد و وزش باد کمک زیاد به بره‌ی نوزاد می‌نماید. این کار به بره کمک می‌کند تا ایستاد شود. بره‌ی نوزاد بعد از ۳۰ دقیقه ممکن به پایه بیستد. در بعضی حالات بره ممکن قبل از خشک شدن ایستاد شود که در چنین حالت مادر کوشش می‌کند تا با استفاده از پایه‌های پیشرو مانع این کار شود (۲۵). بعضی از میش‌ها به‌خصوص میش‌های که چند زایش از قبل داشته اند کوشش می‌کنند تا طوری ایستاد شود که پستان مادر نزدیک دهن بره قرار گیرد، حتی بعضی از میش‌های با تجربه پایه عقبی خویش را بالا می‌گیرد تا بره‌ی نوزاد به آسانی به پستان مادر برای چوشیدن شیر دسترسی پیدا کند. از جمله رویه‌های غیرمعمول میش مادر بعد از زایمان عدم پذیرش بره‌ی نوزادش است که این حالت ندرتاً رخ داده و دلیل اصلی آن زایش اولی و سخت‌زایی می‌باشد (۱۹).

رویه‌ی بره نوزاد بعد از تولد

بره‌ی نوزاد بعد از تولد درمانده و به کمک جدی نیازمند است. اولین اقدام بره بعد از تولد ایستادن و جستجو برای یافتن اولین وعده‌ی غذایی‌اش در محیط جدید است. چنانچه تذکر رفت میش‌های که تجربه دارند کمک شایانی در جهت یافتن پستان می‌کند (۹). بره در آغازین ساعات بعد از تولد اکثراً در یافتن پستان مشکل دارند و یافتن پستان ۲ تا ۳ ساعت را دربر می‌گیرد، در صورتی که به بره کمک نگردد. موجودیت پشم انبوه در اطراف پستان در یافتن نوک پستان مادر توسط نوزاد مشکل ایجاد می‌کند. بره‌ی نوزاد در اولین هفته‌های بعد از تولد به دفعات زیاد شیر می‌چوشند (۳-۴ بار در هر ساعت) و هر بار آن طور اوسط ۳ دقیقه را در بر می‌گیرد (۱۰). در بسیاری موارد بره نوزاد بعد از ایستادن روی

پاه‌ها به جای نوک پستان سایر برآمده‌گی‌های روی جلد مادر را از قبیل کلوله‌های پشم و غیره را می‌مکد در این شرایط لازم است تا مالدار به بره در یافتن پستان مادر کمک نماید. مجرای لایخ پستان بعضاً پوشیده از مواد موم مانند بوده و در موقع مکیدن بره نوزاد مشکلات ایجاد می‌کند، بهتر است تا قبل از آغاز شیر چوشی نوک لایخ‌ها توسط مالدار پاک گردد. این کار به بره کمک می‌کند تا بعد از تولد به زودترین فرصت ممکن به فله که مملو از انتی‌بادی‌های مادری می‌باشد، دسترسی پیدا کند (۱۱).
میش‌های که دوگانه بره داده اند در یکی دو هفته اول شیر کافی برای تغذیه بره‌هایش تولید نموده می‌تواند، ولی بعد از آن کوشش گردد تا بره‌ها به گرفتن خوراکی‌های دیگر عادت داده شوند. بره‌های نوزاد در هفته اول زندگی همیشه نزدیک مادرش قرار می‌گیرد، ولی به مرور زمان اوقات کمتر را نزدیک به مادرش می‌گذرانند. در اواخر ماه اول بعد از تولد بره ۶۰ درصد وقت خویش را دور از مادر، در میان سایر بره‌ها می‌گذرانند. در سن ۸ تا ۱۰ ماهگی بره می‌تواند ۷۵ درصد مواد خوراکی خویش را از خوراکی‌های تهیه شده و یا چراگاه به دست بیاورد، از این جهت گوسفندداران معمولاً بره‌ها را بعد از سن ۱۰ ماهگی از شیر جدا می‌کنند (۱۰).

رویه‌ی خوراکی

چنانچه در سایر بخش‌ها تذکر داده شد گوسفند از جمله حیوانات نشخوارکننده است و رویه خوراکی حیوان نیز بیشتر روی آن تاکید دارد (۱۲). رویه‌ی خوراکی در گوسفند ارتباط مستقیم به مصرف خوراک، دسترسی به انواع مواد خوراکی و انتخاب خوراک توسط حیوان دارد. مواد خوراکی از جمله بخش بزرگی از مصارف گوسفند پروری بوده که در مقایسه با سایر مواد و وسایل مالدار به آن روبه‌رو می‌باشد. گوسفند به‌خاطر بقا و سایر نیازمندی‌های خویش همواره به مواد خوراکی و آب ضرورت دارد. تهیه‌ی مواد خوراکی کافی (کمی و کیفی) متضمن بقا و تولید گوسفند در سطح بلند می‌باشد (۱۳). گرسنگی سبب تحریک اخذ مواد خوراکی و رفع ضرورت‌های بدنی گوسفند می‌گردد که روش و میتود گرفتن خوراک بستگی به رویه‌ی خوراکی حیوان دارد. به‌طور مثال میزان مصرف خوراک در حالات مختلفی چون مراحل آخر بارداری و شیردهی بلند رفته و گوسفند مقدار زیادی مواد خوراکی را مصرف نموده تا ضرورت بدن خویش را پوره نماید (۱۳، ۱۴). در بعضی مواقع، از این که کیفیت خوراک پایین است و گوسفند با مصرف زیادی خوراک نیز ضرورت بدن خویش را پوره نتوانسته و مالدار باید با تهیه‌ی خوراکی‌های کمکی احتیاج حیوان را مرفوع سازد. هرگاه منابع خوراکی مختلف به دسترس گوسفند باشد، در این صورت حیوان بیشتر از خوراکی‌ای استفاده می‌نماید که به آن علاقه دارد. مدت زمانی را که گوسفند برای اخذ خوراک در چراگاه سپری می‌کند به عواملی چون نوعیت و موجودیت علوفه، رویه‌ی مصرف و سطح ضرورت به مواد مغذی بستگی دارد (۱۴). در زمان خشک‌سالی و یا در زمان تقسیم‌بندی و تغذی نوبتی ساحه چراگاهی گوسفند برای مدت

نامحدود چرښ نموده تا ضرورت بدن خویش را تکمیل کند. مگر هنگامی که مواد خوراکی کافی به دسترس باشد، گوسفند رویه‌ی خوراکی خود را تغییر می‌دهد. رفتار خوراکی گوسفند بخش از الگوهای روزانه (Circadian pattern) حیوان بوده که در طول زندگی با روبه‌رو شدن با ساعات روز و شب (روشنی/ تاریکی) و سایر تغییرات محیطی رشد می‌نماید (۱۵). گوسفند در مصرف خوراکه انتخاب آزاد داشته باشد که در ساعات روشن روز از چراگاه و یا خوراکه‌های تدارک شده استفاده نماید. به اساس تحقیقات بیشترین چرښ گوسفند در ساعات اول صبح و نزدیک به غروب آفتاب صورت می‌گیرد. تغییرات اقلیمی (گرمی، سردی، وزش باد و باران) سبب تغییر در ساعات چرښ حیوان می‌گردد. مدت زمان چرښ گوسفند نظربه غنآمدی و فقر چراگاه‌ها تفاوت نموده و یک گوسفند به‌طور اوسط ۵-۱۰ ساعت در روز چرښ می‌نماید. هم‌چنان عوامل دیگری چون تغذیه خوراکه‌های متراکم و حالت بدنی (چاقی و لاغری) گوسفند بالای مدت زمان چرښ آن تأثیر دارد (۱۶). گوسفند دارای دهن نسبی کوچک و لب‌های فوق‌العاده متحرک و فعال بوده که در گرفتن علف‌های چراگاهی و قطع آن توسط دندان‌های پایینی پیشرو و قسمت سخت الاشه‌ی بالای با حرکت سر به طرف عقبی و پیشرو کمک می‌کند. گوسفند قادر است تا نباتات را از قسمت نزدیک به زمین قطع نماید. ترکیبی از ساختمان اناتومیکی و رویه، گوسفند را قادر ساخته تا خوراکه مورد استفاده‌ی خویش را به‌صورت دقیق انتخاب نماید. اگرچه بسیاری تحقیقات در مورد انتخاب خوراکه به وسیله گوسفند در چراگاه‌ها صورت گرفته ولی زمانی که به حیوان خوراکه‌های دارای سایز و اندازه‌های متفاوت داده شود، گوسفند خوراکه مورد علاقه خویش را و لو از لحاظ کیفی در سطح پایین باشد، انتخاب می‌نماید. برای جلوگیری از هم‌چو حالات کوشش گردد تا خوراکه‌های مختلف یکسان ساخته شده، خوب مخلوط و یا شکل داده شود (۱۶). رویه‌ی انتخاب خوراکه گوسفند بستگی به موجودیت علف‌های مختلف و کافی در چراگاه‌ها و یا تهیه انواع مختلف خوراکه برای حیوان دارد. هم‌چنان عواملی دیگری چون شکل ظاهری نبات، لطافت، مزه و بوی نیز در انتخاب خوراکه توسط گوسفند نقش دارد. گوسفند علاقه‌ی بیشتر به خوردن برگ نبات نسبت به ساقه و ریشه‌ی آن دارد. هم‌چنان خوراکه‌های آب‌دار نسبت به خوراکه‌های خشک بیشتر توسط گوسفند پذیرفته می‌شود (۱۳). گوسفند علف‌های را که نزدیک به مواد فضله‌ی حیوان باشد دوست ندارد، چرښ نماید. مدل چرښ (Grazing pattern) در گوسفند تحت تأثیر بعضی از عوامل از جمله آب می‌باشد. ساحات چراگاهی نزدیک به منبع آب توسط حیوان بیش از حد چرښ گردیده حالانکه نقاط دورتر و خشک بدون چرښ باقی می‌ماند. علاوه بر آن بعضی از فنکوره‌های اجتماعی در رویه چرښ حیوان تأثیر دارد، مثلاً گوسفند در ساحات نزدیک به محل بودباش و قلمرو شناخته شده خویر چرښ می‌نمایند (۱۵). هم‌چنان گوسفندانی که در گله است نسبت به گوسفندانی که به‌صورت انفرادی نگهداری می‌شوند، خویر چرښ می‌کنند. در مقایسه با گاو، گوسفند علاقمند به چرښ در ساحات بلندتر و تپه‌ها می‌باشد. مدیریت چراگاه و تغذیه‌ی نوبتی نیز در رویه و مدل چرښ حیوان تأثیر می‌گذارد (۱۲).

رویه‌ی گوسفند در حالت بیماری و صحت

مقوله‌ی نزد بسیاری از گوسفندداران و چوپانان "یک گوسفند بیمار یک گوسفند مرده است" رایج است. قدم اول در شناسایی گوسفند سالم، شناخت مدل رویه‌ی حیوان بیمار است که بر اساس آن به سالم بودن حیوان قضاوت می‌گردد (۱۹). گوسفند سالم در طول سال رویه‌های متفاوت را نشان می‌دهد که در بعضی موارد شناسایی حیوان سالم و بیمار را به مشکل مواجه می‌سازد. به‌طورمثال، گوسفند سالم همیشه هنگام اخذ خوراک اشتهاهی خوبی از خود نشان می‌دهد، ولی یک قوچ در اوج فصل نسلی بی‌اشتها بوده، اما از لحاظ جسمی سالم می‌باشد (۱۷، ۲۳، ۲۴).

رویه‌ی که دلالت بر بیماری می‌کند

رویه‌های که دلالت بر مشکلات صحتی و بیماری در گوسفند می‌نماید، در (جدول ۱) نشان داده شده، که شناسایی به‌موقع آن‌ها چانس تداوی موفق را افزایش می‌دهد (۱۹، ۲۰، ۲۲).

جدول ۱: علائم رویه و مشکلات صحتی در گوسفند

مشکلات	رویه
گوشه‌گیری گوسفند یا بره دلیلی بر موجودیت مشکلات و یا اولین نشانه‌ی بیماری در وجود آن‌ها می‌نماید.	انزوا، کناره‌گیری
دلیلی بر موجودیت مشکلات سیستم هاضمه و یا دیگر بیماری‌ها است.	عدم علاقه‌مندی به گرفتن مواد خوراکی و آب
حیوانی که موقع برآمدن از طویله و یا محل بودباش گوسفند دیرتر می‌براید و یا در آخر گله قرار می‌گیرد، به بیمار بودن مشکوک است، به‌خصوص زمانی که در سایر حالات در راس گله قرار داشته باشد.	پسماندن از گله
گوسفند و بره بی‌تفاوت نسبت به محیط با علائمی چون پایین‌گرفتن سر، چشم‌های فرورفته و پژمرده‌نشانی خوبی برای داشتن بیماری است.	بی‌حالی، افسرده‌گی
ممکن دلیلی بر موجودیت تب، التهاب پستان و یا دیگر بیماری‌ها باشد که موقع راه رفتن حیوان احساس درد کند.	خوابیدن بیش از حد و عدم تمایل به حرکت
دلیلی بر موجودیت فشار بالای حیوان بوده که سبب بی‌قراری حیوان گردیده است. در بعضی موارد به نسبت کمبود مواد مغذی به‌خصوص مواد معدنی چون آهن، فاسفورس و کلسیم باعث گردیده که گوسفند اشیای بیگانه را که جز خوراکه‌ی آن نیست (چوب، مواد اشغالی، استخوان و غیره)، بخورد و یا این‌که حیوان مشکل رویه‌ی مانند خستگی و فشار دارد.	ناآرامی و اضطراب
بمعنی کردن یکی از روش‌های عام در بره است که هدف آن جلب توجه و مراقبت از آن می‌باشد. ناله‌ی دوامدار نشان از موجودیت فشار ناشی از جدایی بین مادر و بره می‌باشد.	از بین رفتن اشتها
در بره‌ها نشانه‌ی التهاب شش‌ها می‌باشد.	بمعنی زدن و ناله کردن
گوسفندان معمولاً پشقل نموده ولی مواد فضله‌آب‌دار و یا آلوده با خون دلالت بر موجودیت مشکلات نزد حیوان را می‌نماید.	تنفس سریع
	اسهال

نتیجه‌گیری

دانستن رویه‌های مختلف گوسفند برای یک گوسفنددار بسیار مهم می‌باشد. زیرا در صورت دانستن رویه‌های گوسفند نه به گوسفند و نه به گوسفنددار صدمه می‌رسد. گوسفند یک حیوان بی‌دفاع بوده و یگانه راه دفاع آن‌ها از شکارچی‌ها فرار می‌باشد. گوسفندان علاقمند به زندگی گله‌ی بوده و روابط بین یگدیگر را به خوبی حفظ می‌نمایند. تمایل گوسفندان به پیروی از یک رهبر در گله به خوبی دیده شده است. گوسفند دارای نسل‌گیری فصلی است و به صورت عموم در فصل خزان، موقع که طول روز کوتاه و هوا سردتر است، نسل‌گیری می‌نماید. در فصل نسل‌گیری شهوت برای نشان دادن تحرک جنسی و یا درجه‌ی علاقمندی و اسرار حیوان به آمیزش استفاده می‌شود. شهوت بالا در قوچ، نشانی از علاقمندی به سواری و تلاش برای بارور ساختن میش است. هر گوسفندداری که تقاضای موفقیت در تولید مثل گله‌ی نسلی خویش را آرزو دارد باید الگوهای رفتاری میش را در رابطه‌ی زایمان بداند. اولین رویه‌ی میش قبل از زایمان گوشه‌گیری و کناره‌گیری از سایر میش‌ها در گله می‌باشد که در بعضی موارد کمتر دیده می‌شود. میش‌ها در هر موقع روز و شب زایمان می‌نمایند. تحقیقات که در این مورد صورت گرفته نشان داده که اوج زایمان در میش‌ها از ساعت ۹ تا ۱۲ ظهر و از ساعت ۳ تا ۶ شام می‌باشد. اگر تولد بره به شکل طبیعی و نورمال صورت گیرد، میش بعد از مدت کوتاهی بعد از زایمان ایستاد شده و از طریق بویدن و لیسیدن بره‌اش را مواظبت می‌کند. از نظر رویه‌شناسان مهم‌ترین مرحله در برقراری ارتباط میان مادر و بره این دوره می‌باشد. بره‌ی نوزاد بعد از تولد درمانده و به کمک جدی نیازمند است. اولین اقدام بره بعد از تولد ایستادن و جستجو برای یافتن اولین وعده‌ی غذایی‌اش در محیط جدید است. گوسفند از جمله حیوانات نشخوارکننده است و رویه خوراکی حیوان نیز بیشتر روی آن تاکید دارد. رویه‌ی خوراکی در گوسفند ارتباط مستقیم به مصرف خوراک، دسترسی به انواع مواد خوراکی و انتخاب خوراک توسط حیوان دارد. گوسفند به خاطر بقا و سایر نیازمندی‌های خویش همواره به مواد خوراکی و آب ضرورت دارد. تهیه‌ی مواد خوراکی کافی متضمن بقا و تولید گوسفند در سطح بلند می‌باشد. قدم اول در شناسایی گوسفند سالم، شناخت مدل رویه‌ی حیوان بیمار است که بر اساس آن به سالم بودن حیوان قضاوت می‌گردد.

- (1) Carolina Flota-Banuelos., Juan A., Rivera - Lorca. and Bemardino Candelaria - Martinez. Importance of sheep social hierarchy on feeding behavior and parasite load in Silvo pastoral and grass monoculture grazing systems. 2019; 10. Pp. 52, 58-62.
- (2) Shinde A.K. Verma D.L. and Singh N.P. Social dominance subordinate relationships on a flock of Marwari goats. Indian Journal of Animal Science. 2004; 74. Pp. 215-218.
- (3) Resko J.A. Perkins A. Roselli C.E. and Stormshak, F.K. Sexual behavior of rams: male orientation and its endocrine correlates. Reproduction in Domestic Animals IV. Proceedings of the Fifth International Symposium on Reproduction in Domestic Ruminants, Colorado Springs, USA. 1999; Pp. 259-269.
- (4) Vazquez R. Orihuela A. and Aguirre V. Effect of dominance-subordinate relationship and familiarity of an audience male on young rams libido and semen characteristics. J Vet Behav. 2012; 7(2). Pp. 80-82.
- (5) Victor R Squires. Ecology and behavior of domestic sheep (Orvis Aries): a review. Mammal Review. 2008; Pp. 37, 43, 44, 47, 50.
- (6) Asim Faraz. and Abdul Waheed. Sheep and Goat Production. SCAP Publishers Faisalabad. 2018; Pp. 1, 3-5.
- (7) Romano, J.E. Fernandez Abella D. and Villegas, S.S. A note on the effect of continuous presence of estrus onset, duration and ovulation time in estrus synchronized ewes. Applied Animal Behavior Science. 2001; 73(3). Pp. 193-198.
- (8) Miranda-De La Lama G.C., Pascual-Alonso M., Guerrero A., Alberti P., Aliert S., Sans P., Gajan J.P. Villaruel M., Dalmau A., Velarde A. and Campo M.M. Influence of social dominance on production, welfare and the quality of meat from beef bulls. Meat Science. 2015; Pp. 435-436.
- (9) Jolly S. & Wallace, A. Best Practice for Production Feeding of Lambs: a Review of the Literature. Meat Livestock Australia. 2007; 12. Pp. 4-5.
- (10) Porter R.H. Bon R. and Orgeur P. The role of familiarity in the development of social recognition in lambs. Behavior. 2001; 138(2). Pp. 207-219.
- (11) Rice M. Jongman E.C., Butler K.L. and Hemsworth P.H. Relationships between temperament, feeding behavior, social interactions, and stress in lambs adapting to a feedlot environment. Applied Animal Behavior Science. 2016; 183. Pp. 42-50.
- (12) Sevi A. Muscio A., Dantone D., Iascione V. and D'Emilio, F. Paddock shape effects on grazing behavior and efficiency in sheep. Journal of Range Management. 2001; 54(2). Pp. 122-125.
- (13) Jose Coriolano. Vinicius de Franca., Edgard Cavalcanti., Edilson Paes. and Ariosvaldo Nunes. Available space in feeders for housed sheep: social behavior and performance. Brazilian Journal of Animal Science. 2018; Pp. 4-5.

- (14) Buskirk D. Zanella A., Harrigari T., Van Lente J., Gnagey L. and Kaercher M. Large round bale design affects hay utilization and beef cow behavior. *Journal of Animal Science*. 2003; 81. Pp. 108-112.
- (15) Stevens C. McFarland I. and Ashton B. Feeding and managing sheep in dry times. Department of Agriculture and Australian Wool Innovation, Western Australia. 2005; Pp. 3, 7.
- (16) Stafford K.J. and Gregory N.G. Implication of intensification of pastoral animal production on animal welfare. *New Zealand Veterinary Journal*. 2008; 56. Pp. ۲۷0-۲۷4.
- (17) Mariska Liebenberg. The effect of environmental enrichment on behavior, production parameters and meat quality of finishing lambs in a feedlot. Faculty of Agri Sciences at Stellenbosch University. 2017; Pp. 7, 10, 28, 48.
- (18) Averos X. Beltran de Heredia., I Ruiz R. and Estevez I. The impact of group size on welfare indicators of ewes during pregnancy. *Doi. Org*. 2016; Pp. 3, 5.
- (19) Simoes J. Abecia J.A., Cannas A., Delagadillo J.A., Lacasta D. Voigt K. and Chemineau P. Review: Managing sheep and goats for sustainable high yield production. *The international Journal of animal biosciences*. 2021; Pp. 7-8.
- (20) Benavides J. Gonzalez L, Dagleish M. and Perez V. Diagnostic Pathology in microbial disease of sheep and goats. *Veterinary Microbiology*. 2015; pp. 181, 15-26.
- (21) Astiz S. Maternal Metabolic demands caused by pregnancy and lactation: association with productivity and offspring phenotype in high-yielding dairy ewes. *Animals (Basel)*. 2019; 9. Pp. 295.
- (22) Ridler A. Disease threats to sheep associated with intensification of pastoral farming. *New Zealand Veterinary Journal*. 2008; 56. Pp. ۲۷0-۲۷3.
- (23) Hogerwerf L. Vanden Brom R., Roest H.I.J., Bouma A., Vellema P., Pieterse M., Dercksen D. and Nielen M. Reduction of *Coxiella burnetii* prevalence by vaccination of goat and sheep, the Netherlands. *Emerging Infectious Diseases*. 2008; 17. Pp. 378-382.
- (24) Jay M. and Tardy F. Contagious agalactiain sheep and goats: current perspective. *Veterinary Medicine: Research and Reports*. 2019; 10. Pp. 230-232.
- (25) Ewenetau Mulugata Ayalew. *Sheep and Goat Production Text Book*. LAP Lambert Academic publishing. 2016; Pp. 23, ۲۷-28, 35.